

İSLAM

MODERNİTE VE GENÇLİK

Editörler

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Doç. Dr. Salih AYBEY

Dr. Öğr. Üyesi Tahir AŞİROV

ilāhiyāt 625

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

İSLAM
MODERNİTE VE GENÇLİK

Editörler
Prof. Dr. Seyfullah KARA
Doç. Dr. Salih AYBEY
Dr. Öğr. Üyesi Tahir AŞİROV

ISBN 978-625-7404-34-1

1. Baskı: Temmuz 2021

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: Tavoos
Sayfa Düzeni: Tavoos
Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilāhiyāt

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara
Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68
ilahiyatyayin@gmail.com

SEKÜLERİZMİN GENÇLİĞE TESİRLERİNE TASAVVUFÎ BAKIŞ

Nuran ÇETİN

DOÇ. DR. ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT Ü., İLAHİYAT FAKÜLTESİ, TASAVVUF ANABİLİM DALI.

Giriş

Rûh ve bedenden müteşekkil insan, fıtratı gereği dine inanmaya, yaratıcıya bağlanmaya ihtiyaç duyar. İnsan, varlık âlemine gelişinden itibaren dinî hayatın içinde yer alır. Nitekim Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Fakat sanayî devrimi, kentleşme, modernleşme ve sekülerleşme gibi birtakım süreçlerle din, geri plana itilmeye çalışılmıştır. Malum olduğu üzere teknolojik ve bilimsel gelişmeler olumlu/yapıcı ve olumsuz/yıkıcı olmak üzere iki tür değişimle kendini gösterir. Değişim bir taraftan insan hayatına yenilik, kolaylık ve rahatlık katarken, diğer taraftan aile, komşuluk, arkadaşlık, dostluk gibi yakın ilişkileri dahi sarsan sıkıntılara yol açabilir.

Değişen günümüz dünyasında sekülerleşme diğer bir ifadeyle dünyevileşme toplumun tüm kesimlerinde özellikle gençler üzerinde müessir olmaktadır. Dikkatle izlendiğinde gençlerin din ve hayatı anlamlandırmasında, ahlâkî tutum ve davranışlarında, kültürel ve mânevî değerlere yaklaşımında bariz değişim görmek mümkündür. Değişimin amaç hâline getirilmesi, modern dönemin problemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, araç olması gerekirken, haz ve hız eksenli amaca dönüştürülmesi ciddi sorunlara sebebiyet vermektedir. Amaca ve araca yönelik yanlış yaklaşımlarla gençlerde stres, kaygı, depresyon ve bağımlılık gibi vakialarda artışlar görülmektedir.

Bilindiği üzere toplumlar, gençler üzerinden geleceğini inşâ etmek ister. Bunun gerçekleşmesi için gençlerin beden ve rûhen sağlıklı olmaları gerekir. Çünkü nesillerin her bakımdan güçlü olmalarıyla milletler, hâl ve istikbâldeki kuvvetini arttırır. Dinî ve ahlâkî değerlerin geri plana itildiği sekülerleşme ile gelinen noktada çevresine hatta ken-

disine bile yabancılaşan insan kitlesi ile karşılaşmaktadır. Bir taraftan bilimsel ve teknolojik imkânlarla insanın dış dünyasının imârına ağırlık verilirken, diğer taraftan gönül dünyasının ihyâsı ihmal edilmektedir. Bu ihmal ile uhrevî ve bâkî olanı öteleyen insan, dünyevî ve fânî olanı ön plana almaktadır. Sekülerleşmeyle sürekli rekabet hâlindeki insan, haz ve hızın peşinde maddeye önem vermektedir. Oysa rûh ve mânâyı unutan insanın ne büyük stres, bunalım yaşayacağı herkesin malumudur. Dolayısıyla her an her şeyin değiştiği “hız çağı” denilen bu dönemde insanın birtakım savrulmalara sürüklenmemesi için rûhî yapısının çok daha sağlıklı olması gerekir.

İçinde bulunduğumuz yenedünya düzenine maddî, mânevî, dinî, ictimâî, iktisâdî, siyâsî her yönüyle hazırlıklı toplumlar, çağın sorunlarına daha kolay çözümler üretebilirken, hazırlıklı olmayanların ne büyük sıkıntılar yaşayacağı gayet açıktır. Sorunların tespitinde ve öngörülerin ortaya konulmasında konun tüm yönlerinin ciddi araştırmalar ve geniş ilmî izahlarla konu edinilmesi önemlidir.

Sekülerleşme, küreselleşme,¹ kentleşme, modernleşme gibi süreçlerle gelinmek istenen nokta, dinin yerini dünyevî unsurların almasıdır. Bu anlamda Batı’da ortaya çıkan bu kavramlar birbiriyle irtibatlıdır. Sekülerleşme ya da dünyevîleşme dindarlığın azalması, dîni düşünce, eylem ve sembollerin toplum dışına itilmesi, dinî değerlerin vicdanlara hapsedilmesi gibi pek çok yaklaşıma işaret eder. Sekülerleşme Batı Avrupa’nın modernleşme süreciyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla Batılı toplumlar ile Batılı olmayan toplumların modernleşme süreci aynı değildir. Batı Avrupa’da sekülerleşme; tarihî, siyâsî, iktisâdî, dinî, kültürel alanlarda yaşanan büyük değişimlerin neticesinde olmuştur. Bilindiği üzere Batı Avrupa’da Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi gibi pek çok değişim süreçlerinden geçerek sekülerleşme bu güne gelmiştir.² Sekülerizmin Batılı devletlerdeki seyri diğerlerine uymamaktadır. Sekülerleşme dinî, ilmî ve irfânî değerleri sahiplenen Anadolu insanın rûhuna da uygun düşmemektedir.

Rönesans ve reform, Müslümanların ilmî medeniyet mirası üzerine gelişmiştir. Bu miras ile Ortaçağ Avrupa’sı aydınlanma imkânına kavuşmuştur. Bugün ise uzun geçmişi olan bu miras, bilim ve teknolojiye kaynaklık etmektedir. Diğer taraftan Batı Uygarlığının o kadar

¹ Günümüzde küreselleşme ile ifade edilenin sosyal medya olduğu söylenebilir. Yüz yüze görüşmesi mümkün olan insan seli sosyal medya ortamında bir araya gelmektedir. Dolayısıyla sosyal medya, dünyayı küçük bir köy hâline dönüştürebilmektedir.

² Kadir Canatan, “Avrupa Toplumlarında Sekülerlik: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 13 (İlkbahar 2009), 23

da uygar olmadığı geçmiş ve günümüzdeki örneklerinde çok rahat görülebilmektedir. Batıların uygar olmadığını “uygarlaştırma” adına Kızılderilileri acımasızca katletmelerinde, günümüzde Müslüman ülkeleri “demokrasi” kılıfıyla tarumar etmelerinde görülebilir. Batı Uygarlığı bir taraftan kilisenin zorbalığına karşı çıkarken, diğer taraftan karşı çıktığı baskı ve şiddeti Müslüman ülkeleri “hizaya getirmek” için kullanabilmektedir.³

Felsefî, siyâsî, ve ideolojik mânâda sekülerizm 19. yüzyıldan itibaren kullanılmış olup, günümüzde daha çok sosyolojik bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Hristiyan geleneği içinde teşekkül eden sekülerleşme Hristiyanlığı olduğu kadar Yahudiliği de etkilemiştir. Yahudi sekülerliği ise daha çok Hristiyan Avrupa sekülerliğine paralel seyretmektedir. Bilindiği üzere ilk modern seküler Yahudi düşünürü Spinoza (ö.1677) ile seküler düşünce başlatılmaktadır. Spinoza, tabiatüstü alanı ve tanrı fikrini reddeden anlayışa sahiptir. O, tanrıyı tabiatla eşitleyen akılcı-tabiatçı düşünce biçimini savunur. Spinoza’nın başlattığı seküler düşünce, daha sonraki süreçte diğer seküler Yahudi düşünürlerle devam etmektedir.⁴

Sekülerleşme, ilahî din mensuplarının ahlâkî değerlerinde, dinî hayat tarzlarını etkilemektedir. Türkiye’de gelişen sekülerleşme ise farklı boyutlarda kendini göstermektedir. Bilindiği üzere ülkemizde son dönemlerde eşcinsellerin sayısında artış gözlemlenmektedir. Geleneksel âile tipinde ve devam edegelen ahlâkî değerlerde ciddi değişiklikler dikkat çekmektedir. Türkiye’deki sekülerleşme, İslâm’ın tümüyle geri plana itilmesi ve yerine ateistliğin tesis edilmesi değildir. Bilakis İslâm’ın ahlâk ve âdâbında gösterilen zayıflık ortaya çıkmaktadır.

Batı’daki sekülerleşme ile ülkemizdeki sekülerleşme serüveni birbirinden oldukça farklıdır. Bilindiği üzere Batı’daki sekülerizm Kilise’nin sosyal hayata tahakkümüne karşı çıkıştır. Oysa Türkiye’de İslâm’a karşı böyle bir başkaldırı ne tarihte ne de günümüzde asla olmamıştır. Bu anlamda seküler anlayış karşısında İslâm’ın, en şanslı din olduğunu söylemek mümkündür. Her şeyden önce İslâm, insanın âhiret hayatını önemseydiği gibi, لَا تَسْ نَصِيْبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ifadesiyle dünya hayatını da önemser: Nitekim Kasaas Suresi 77. âyetinde Allah Teâlâ, “Allah’ın sana verdiği âhiretini kazan, dünyadan da nasibini unutma!” ayrıca Necm

³ Hasan Onat, “İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din”, *Dinler Tarihi Araştırmaları VI. Sekülerleşme ve Dinî Canlanma Sempozyum*, 22-23 Ekim 2008 (Ankara, 2008), 268.

⁴ Salime Leyla Gürkan, “Bir Yahudi Karşı-Geleneği Olarak Yahudi Sekülerliği: Kökenleri ve Dinamikleri”, *İnsan ve Toplum Dergisi* 2/4 (2012), 206-207.

Sûresi'nin 39. âyetinde ﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ "İnsan ancak çalıştığıının karşılığını elde eder." buyurmaktadır.

İslâm'ın sekülerleşme karşısındaki en temel ve dinamiklerinden biri ictihad kapısının açık tutulmasıdır. Bu sayede İslâm, ictimâî, iktisadî değişiklik karşısında en uygun yol ve gidişatı mensuplarına sunmaktadır. Ayrıca İslâm dünyaya önem verme noktasında müsbet yaklaşıma sahiptir.⁵ Cenâb-ı Hakk'ın لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ prensibiyle "dinde zorlamamanın olmaması" İslâm'ın diğer dinler karşısındaki üstün vasıflarından biridir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Bakara Sûresi 256. âyet-i kerîmede "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi bilir ve işitir." buyrulmaktadır. Dolayısıyla ülkemizdeki sekülerizmle ilgili bir değerlendirme yapıldığında bahsedilen hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Sekülerleşmenin geldiği noktada gençliğin gidişatını anlayabilmek için, sekülerizmin tarihi gelişimi ve toplumlardaki etkisi iyi tetkik edilmelidir.

1. SEKÜLERLEŞMENİN GENÇLER ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ

1.1. Zihniyet Değişimi

Dinî olmayı tercih eden ve destekleyen sekülerleşme, toplumların zihniyet değişimine sebep olmaktadır. Hiç şüphesiz bu değişimin en güçlü tesiri özellikle gençler üzerinde görülmektedir. Gençlerde dilde başlayan sekülerleşme, yaşam tarzının değişmesi ile devam etmektedir. Son zamanlarda televizyon ve radyo gibi araçlarla toplumda dinî anlama ve yaşama noktasında farklı anlayışlar dikkat çekmektedir. Meselâ basın yayın vasıtalarının bugünkü ve geçmişteki dili arasında büyük farklar bulunmaktadır. Basın dili dışında toplumsal dilde de bariz farklar ortaya çıkmaktadır. "Selamün Aleyküm" yerine "günaydın", "tünaydın", "Allah'a emanet ol" yerine "bay bay", "bereket", "tevazu", kanaatkârlık" gibi daha pek çok geleneksel değerleri ifade eden kavramlar, zamanla yerini, yeni söyleyişlere bırakmaktadır. Dildeki değişim yaşam tarzında da kendini göstermektedir ki, "Hem camiye giderim, hem de içki de içerim." diyenlerin oranında artış görülmektedir.⁶

Günümüz itibarıyla gençliği sekülerliğe götüren etkenlere bakıldığında şu noktaları söylemek mümkündür. Başarılı olmaları, azim ve

⁵ Mehmet Aydın, "İslâm ve Sekülerleşme", *Dinler Tarihi Araştırmaları VI. Sekülerleşme ve Dinî Canlanma Sempozyum*, 22-23 Ekim 2008 (Ankara, 2008), 106-107.

⁶ Mustafa Tekin, "Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri", *İnsan ve Toplum Dergisi* 2/4 (2012), 192-194.

kabiliyetleri maddî imkânları ile bireyselleşme ve sekülerleşme söylemleri çerçevesinde gençler, seküler anlayışa sahip olabilmektedir. Maddî refah ve konfor artışı gençlerin yaşam felsefesini değiştirebilmektedir. Gençlerdeki yaşam biçiminin değişmesinde toplumsal etkileri de belirtmek gerekir. Meselâ eskiden şehir ve kasabaların merkezî yerlerinde câmiler bulunurdu.⁷ Gençler din, edeb, ahlâka dâir pek çok konuyu câmilerden edinirdi. Oysa günümüzde alışveriş merkezleri şehrin en işlek noktalarında yer almaktadır. Avm'lerin hızla artması gençleri tüketim sektörüne çekmekte, bu da dünyevîleşmeyi beraberinde getirmektedir.

Gençlerin kariyer planlarında sadece başarıya, meslek sahibi olma ya odaklanmaları, ahlâkî hassasiyetler üzerinde yeterince durmamaları sekülerleşmenin bir başka etkisidir. Bu durumda edeb ve ahlâkın değiştirdiği insanlardan değil, paranın, makamın, maddî hırsların değiştirdiği insanlardan bahsedilir ki asıl sorun da burada başlar.⁸ İşte bütün bunlar gençler üzerinde dinin azalan etkisine işaret eder. Türkiye'de sekülerleşme Batı'daki gibi olmasa da geldiği nokta itibarıyla siyâsî, iktisadî, dînî, kültürel alanlarda ciddi oranda zihniyet değişikliğine zemin hazırlamaktadır.

Bugün dinî anlamda ülkemizde gençler iki zihniyet problemi ile karşılaşmaktadır. Birincisi, sahîh ve sâf İslâm'ı yeniden inşâ etme gayesiyle metinleri ve hayatı, şirk ve bid'at merkezli okuyarak kendi belirledikleri alan içinde kalarak kuru, zevksiz, muhabbetsiz bir dindarlık dayatması yapan Modern Selefî anlayışıdır. Mezkûr akımın şirk ve bid'at takıntısı İslâm'ın coşkusunu, heyecanını, değer ve estetik algısını kaybetme anlamında ciddî sıkıntılar doğurmaktadır. İkincisi ise Kur'an-ı Kerim'i, hadisleri ve dinî metinleri rasyonel, bilimsel, seküler veriler üzerinden okuyarak bu kavramları meşrûlaştıran modernist söylemdir. Her iki söylem biçiminin ülkemizde gençler üzerinde tesiri ve neticeleri iyi tetkik edilmelidir. Müslümanları imânî noktada kurtarma, İslâm'ın imajını yükseltmeyi hedefleyen bu iki akım, din ve değişim, din ve tarhî birikim arasındaki dengeyi sağlıklı bir şekilde kuramayışı sebebiyle gençlerde geleceği ve günceli idrak edememe noktasında probleme sebep olmaktadır. Diğer taraftan başlangıçta sadece Hıristiyan Batı ile ilişkili olan zihniyet değişimi akıl ve bilimsel gerçeklik işin içine katılarak diğer dinî otoriteleri etkisi altına almaktadır.⁹

⁷ Tekin, "Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri", 196.

⁸ Tekin, "Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri", 196.

⁹ Saffet Köse, "Kültürel Formların Düşüşü ve İslâmî Yaşantının Sekülerleşmesi-Selefî

Sekülerleşme ile değişen zihniyet problemlerine kalıcı çözümler üretmek için, ilk olarak gençliğin zihniyet değişimini sağlıklı okumak, onların gönül ve zihinlerine kakı sunan çalışmalar yapmak gerekir. İnsanın temel problemleri, özünden uzaklaştıkça katlanarak ve çeşitlenerek artar. Bu durumda yapılması gereken özle buluşmak olmalıdır. Bu da günümüz gençliğini, görsel ve yazılı malzemeler eşliğinde asr-ı saadet gençliği ile tanıştırlarak ya da buna benzer rol model şahsiyetler üzerinden yapılabilir. Bununla birlikte nesiller boyu kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal âdiyeti sağlayan, kimlik kazandıran, bizi biz yapan dinî, kültürel, mânevî değerler geliştirilerek, gelecek kuşaklara aktarılmalıdır. Çünkü âdiyet ve bağlanma noktasında genç kuşakların yaşadığı sıkıntılar, toplumsal çözölmeyi de beraberinde getirebilmektedir.

1.2. Tüketimin Kültürünün Artması

Günümüzde bir taraftan bilim ve teknolojiadaki hızlı değişimle birlikte konfor ve hazzaya dayalı tüketim kültürünün artması teşvik edilirken, diğer taraftan dünya bütçesinin önemli bir kısmı silahlanmaya ayrılmaktadır. Batı uygarlığının bu paradoks hâli, ciddi kırılmalara ve krizlere sebebiyet vermektedir. Bugün Batı tipi sekülerleşmede geline nokta ise gurur, kibir, güç, baskı gibi olguların insanlığı tehdit eder boyutlara ulaşmasıdır.¹⁰

Son dönemlerde Müslüman dünyanın değer anlayışı, Batı'nın öngördüğü şekilde değişmektedir. Eskiden fazilet olan kabul edilen örf, âdet, gelenekler şimdilerde küçümsenir oldu. İnsanlara ellerindeki maddî imkânlarla göre itibar edildiği için, maddiyat değer ölçütü olmaya başladı. Ahlâkî çöküş kişisellikten toplumsallığa uzandı. Böylesine açmazların olduğu bir dünyada dinî ve ahlâkî değerlerin yeniden insanlıkla buluşturulmasına ne büyük ihtiyaç olduğu gayet açıktır.

Teknolojik ve bilimsel alandaki gelişmeler, günümüzde zirve noktalara ulaşmış bulunmaktadır. Teknolojik imkânlar, bir taraftan insanlığa büyük refah, konfor sağlarken diğer taraftan riskleri beraberinde getirebilmektedir. Meselâ, mâlum olduğu üzere en faydalı görölen âlet bile birtakım kötü niyetlerle kullanıldığında insanoğluna büyük sıkıntılar yaşatabilmektedir. Dolayısıyla teknolojik imkânların kullanımında ahlâkî hassâsiyete sahip olmak önemlidir. Bugün dünyanın bilimsel başarıda geldiği noktada teknolojik imkânların, insanlığın felâketine se-

Akım ve Modernist Söylemin Dindarlığı Dönüştürücü Etkisi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 2, 5.

¹⁰ Hasan Onat, "İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din", 269.

bebiyet verebilme riski bulunmaktadır. Çünkü modernleşme ile insânî ve mânevî değerler, maddî beklentilere dönüşmüş durumdadır. Ben merkezli düşünen birey ya da toplumlar diğerlerini amaca ulaşmak için kendilerinden faydalanılacak unsurlar olarak görebilmektedir. Bunun en somut örneği için dünya gelir dağılımındaki adaletsizliğe bakmak yeterlidir. Dünyanın bir tarafındaki insanlar aşırı tüketimin yol açtığı sorunlarla boğuşurken, diğer taraftan pek çok ülke açlığa ve sefaletle mahkûm edilmektedir. Bu yüzyılda dünyada benmerkezci zihniyetin hâkim olduğu ülkeler, diğerleri üzerinde baskı kurabilmektedir. Dolayısıyla zulüm, terör, şiddet gibi olaylar, kitlesel insânî sorunlara yol açabilmektedir.¹¹

Gençlerin bilme, teknolojiye bağımlı hâle getirilmesi, onların mânevî yönlerinin ihmâlîne sebebiyet vermektedir.¹² Zenginleşmek ve daha çok tüketmek için insanların hayatları kapitalist sistemler tarafından satın alınmaktadır. Gençliğin hayatı “daha çok çalış”, “daha çok kazan”, “daha çok tüket” üçgeninde geçmektedir. Değişen şartlar gereği elbette bir modernite olmalıdır. Fakat bu, gelenek ve geleceği buluşturan nitelikte olmalıdır. Böylece tecrübe ve beklentilerin buluşmasıyla yeni kazanımlar, yeni değerler elde edilebilir. Bu durum, gençlerin gönül ve zihin dünyasında işleyişine bir anlam kazandırır. Sekülerizmin ve popüler kültürün, tüketimi arttırması karşısında yapılması gereken gençlere özeleştiri, tarihî, insânî ve ahlâkî değerler bilincinin teşvik edilmesi olmalıdır. Sekülerleşmenin getirdiği zihniyet değişimindeki bir başka dikkat çeken nokta, toplumda yardımlaşma ve dayanışma rûhunu zayıflatmasıdır.

Dünyevîleşme ve beraberinde getirdiği tüketim kültürü, eski bir ahlâkî problemidir. 16. yüzyılda Avrupa’da başlayan bu ahlâkî sorun dalga dalga dünyanın pek çok bölgesine yayılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de Firavun ve Kârûn gibi dünyevîleşmenin sembol isimlerinden bahsedilir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de dünya hayatının zemmedilmesi insanın dünyevîleşme cihetiyle bağlantılıdır. Nitekim Tevbe Sûresi 9. âyet-i kerîmede “Ey İmân edenler! Size ne oldu ki... Yoksa âhiretten vazgeçip, dünya hayatına mı razı oldunuz? Ama iyi biliniz ki, dünya hayatının zevki âhiret hayatının yanında pek az bir şeydir.” buyrul-

¹¹ Hulusi Arslan, “Seküler Ahlâk’ın Zafiyetleri Bağlamında Kınalızâde’nin Düşünce Sisteminde Ahlâk- Din İlişkisi”, *Uluslararası Kınalızâde Âilesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı 31 Mayıs 1-2 Haziran 2012* (2014), 344.

¹² Hasan Onat, “İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din”, 272.

maktadır. Görüldüğü üzere âyet-i kerîmede dünya ve âhiret dengesi-
nin bozulması “dünyevileşme” olarak ifade edilmektedir.¹³

1.3. Mânânın Yerine Maddenin Öne Alınması

Toplum, maddî ve mânevî yapısıyla bir bütünlük teşkil eder. Maddî alanda meydana gelen değişiklikler mânevî alana göre daha hızlı gerçekleşir. Maddî ve mânevî değerler karşılıklı etkileşim hâlinde olup, bir alandaki değişim diğer alana tesir eder. Değişimin seyri zamana, mekâna ve topluma göre farklı şekillerde olabilir. Meselâ, ilkel toplumlarda değişim daha yavaş iken, modern toplumlarda daha hızlıdır.¹⁴ Bununla birlikte değişim ileri ya da geri doğru olabilir. Değişimin, toplumların yeme içme davranışları, giyim kuşam âdetleri, kültür ve gelenekleri gibi pek çok sahayı kapsadığı görülmektedir.

Sekülerizmin etkisinde bireyselliği ve rasyonelliği savunan modern toplum, ilk olarak Sanayi Devrimi’nin doğuşuyla ortaya çıkmıştır. Bu anlamda modernizm, doğuşu itibarıyla fizikî dünyayı yani görünen olgu ve olaylar dünyasını esas alan bakış bir açısına sahiptir. Batı Avrupa’da başlayan modernlik muhtelif toplum ve kültürlerin sürece dâhil olmasıyla dünyayı kuşatır durumdadır. Modernizmi benimseyen toplumlar olduğu gibi buna direnç gösterenler de olmuştur. Bununla birlikte modernizm ile geleneksel toplumların yerini, muhtelif teori ve modellerle modern toplumlar almıştır.

Batı Uygarlığının Hıristiyanlık değerleriyle örtüştüğü bilinse de gerçekte böyle değildir. Çünkü Batı, tanrıyı hayatın dışına itme gayreti içindedir. Bu anlamda tanrıyı unutan insan, ya tanrılık iddiasında bulunur ya da her şeyi tanrı kabul etme anlayışına girebilir. Dolayısıyla insanın, insanlığını koruyabilmesi için Allah’a inanmaya ihtiyacı vardır. Allah’ın varlığı düşüncesi bile insanın insan olma duygusunu hissetmesi bakımından önemlidir. Allah inancı olmayınca insanların insanca yaşayabilecekleri ahlâkî zemin de olmaz.¹⁵

Sekülerizm, dini değerleri insanın gündelik yaşamı dışına ötelemek ister. Kitleleri etkilemeye devam eden sekülerizm ile toplumun dinden uzaklaştırılması, dünyevi istek ve gayelerin öne çıkartılması hedeflenmektedir. Sekülerleşme ile hedeflere dinî olan değil, haz ve hızın egemen olduğu maddî ve dünyevî gayeler oturtulmaktadır. Sekülerizm kutsala âid ne varsa reddeder görünse de aslında kendisine dünyevî

¹³ Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühhd* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 96, 98.

¹⁴ Ali Akdoğan, *Ahlâk, Medeniyet ve İslâm* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 338-339.

¹⁵ Hasan Onat, “İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din”, 275.

kutsallık alanı açmaktadır. Bir bakıma sekülerizm kendi ilkelerini kutsallaştırmaktadır. Reddettiği dinî değerlerin yerine ise kendi dünyevî ilkelerini yerleştirmektedir. Bilimin tek gerçeklik kabul edilmesi, insanı kendi ürettiği değerlere tapma sürecine götürebilir. Bütün bunların sonucunda insan inandığı gibi yaşamayınca yaşadığı ve ürettiği değerlere inanmaya başlar.¹⁶

Sekülerleşmeyi savunan düşünürler, dinin deneyle tecrübe edilebilir olmadığından hareketle, bunun yerine fizikî dünyaya dayalı verileri kabul ederler. Dinin insan hayatından ve ahlâk alanından çıkarılması gerektiğini öne sürerler. Bahsedilen ilgili durum İslâm dışı dinler için söylenebilir. İslâm'ın böyle bir problemi yoktur. Çünkü İslâm Hz. Peygamber döneminden itibaren muhtelif milletler tarafından yaşanan, ilkeleri ortaya konan, tecrübe edilmiş prensipleri olan bir dindir.¹⁷

Bilindiği üzere mânevîyatın ve ahlâkın toplum nezdinde kabul görmesi, ilkelerinin mutlak olmasına bağlıdır. Ahlâkî değerlerin mutlak olması da mutlak bir varlıkla ilişkilendirilmesine dayanır. İslâm'ın ilkelerine bakıldığında, onun mutlak iyi olduğu görülmektedir. Doğru ve hakkıyla uygulanan İslâm'ın ilkeleri bu zamana kadar hiçbir insana zarar vermemiştir. Bu anlamda İslâm'ın emirleri insanlığın aleyhine değil, iyiliğine ve selâmetine yöneliktir. İslâm'ın nehiyleri, insana zarar verdiği için nehy edilmiştir. Eğer genel geçer bir ölçüt aranıyorsa, yer-yüzünde vahiy kadar sağlam ve tutarlı başka bir ölçüt yoktur.¹⁸

2. SEKÜLERLEŞMENİN TESİRLERİNE İLİŞKİN TASAVVUFİ ÇÖZÜMLER

2.1. Ma'rifetü'n-nefs (Kendini Tanıma)

Seküler ahlâktaki “ben” merkezci eğilim, gençliği sadece başarıya ve rekabete odaklamaktadır. Başarıya ulaşmak için başkalarıyla mücadelede hâlinde olmak önemlidir. Çünkü rekabet bunu gerektirir. Oysa dinî ve tasavvufî gelenekte başkalarıyla mücadele değil; insanın nefsiyle mücâhadesi ön plandadır. Dinî irfânî gelenekte kişinin kardeşleriyle yardımlaşması ve dayanışması teşvik edilir. Sekülerizm, insana sadece kendisi için yaşaması gerektiğini empoze eder. Oysa İslâm sorumlulukları yerine getirmeyi, yardımlaşma ve dayanışmayı esas alır. Sekülerizmde önce “kendini düşünme” İslâm'da ise önce “kardeşini

¹⁶ İbrahim Hakkı Aydın, “Seküler Ahlâk Bağlamında Din- Ahlâk İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2011), 9.

¹⁷ Aydın, “Seküler Ahlâk Bağlamında Din- Ahlâk İlişkisi”, 10-11.

¹⁸ Aydın, “Seküler Ahlâk Bağlamında Din- Ahlâk İlişkisi”, 12.

düşünme" anlayışı hâkimdir. Kendini düşünme anlayışının öne çıktığı toplumlarda kaosun, kardeşini düşünme anlayışının geliştiği toplumlarda ise düzenin olduğu rahatlıkla görülebilir. Bu anlamda başkalarını düşünme anlayışının gençlerimizde gelişmesi, tasavvuftaki nefis mertebelerinde kemâlata ulaşmakla mümkündür. Bilindiği üzere tasavvufi terbiyede bencillik, kibir, riya gibi pek çok kötülüğü emreden nefis, belli metodlarla kâmile makâmına ulaştırılır. Bu anlamda nefis-i kâmile mertebesindeki insan, kendisi huzurlu olduğu gibi başkalarına da huzur verir.

Sözlükte "bilmek", "tanıma" anlamındaki ma'rifet ile nefis kelimelerinden oluşan ma'rifet-i nefis (ma'rifetü'n-nefis), insan rûhunun kötü huylardan arındırılması, üstün meziyetlerle donanması, kemâle ulaşması ve nihayetinde Hakk'ın bilgisine vâsıl olma çabasını ifade eder. Ma'rifet-i nefis, insanın karakter yapısını, yeteneklerini ve zaafalarını tanıması anlamına gelir. Tasavvufî düşüncede insanın kendisini tanıması büyük önem arz eder. İnsanın Hakk'a dair bilgisi nefisine dair bilgisi ölçüsünde olduğundan, Hakk'ı bilmesi, nefisini bilmeyi gerektirir. Bunun için "nefsini bilen Rabbini bilir" denilmiştir. Tasavvufta Hakk'a dair bilgiye "ma'rifet-i Hak" (ma'rifetullah), insanın kendisine dair bilgisine ise "ma'rifet-i nefis" denir. Şeyh Gâlib'in "Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen" ifadesi bunu özetler. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın kendisini bilmesine dair âyetler mevcuttur. Nitekim "İnsanlara âfâkta ve nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun hak olduğu onlara âşikâre olsun."¹⁹ buyrulmaktadır. Bu anlamda insanın kendi varlığı üzerinde düşünmesi, bir arayışa girmesi onu Allah'a götürür. Dış âlemden Allah'a ulaşmaya "seyr-i âfâkî", iç âlemden ulaşmaya ise "seyr-i enfûsî" denir.²⁰

Sekülerizm, bireyselleşmeyle insanın sadece kendisi için yaşamasını kutsal ve mânevî olanı dışlamasını ister. Yani modernite, insanın rûhunu hesaba katmazken, sadece bedenî rahatlığını ön plana çıkarır. Oysa insanın, bedenî ve rûhî olmak üzere iki ciheti vardır. İnkâr, isyân, gaflet, zulmet gibi birtakım mânevî kirlerden insanın gönül dünyası arındırılması gerekir ki, tasavvufta buna tezkiye-i nefis denilir. Bu anlamda dünyevîleşmenin zıddı olan hakikat yolunda mertebe katetmenin ilk adımı nefis tezkiyesidir. İkinci adımı ise fıtratta bulunan ya da nefsten kaynaklanan kötü sıfatların tamâmen izâle edilip, yerine gü-

¹⁹ el-Fussilet, 41/53.

²⁰ Süleyman Uludağ "Ma'rifet-i nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/56-57.

zel ve kâmil sıfatları ikâme edilmesidir. Ulemâ ve sülâha; mücâhade, seyr u sülûk, riyâzet gibi birtakım mânevî eğitim metodları ile nefsin kötü sıfatlarının değişebileceği görüşündedir. Nefs konusunda farklı düşünceler dile getirilmiştir. Bir taraftan nefs, zât ve rûh mânâsında ele alınırken, diğer taraftan rûhtan ayrı kötü sıfatların kaynağı olarak tanımlanmıştır.²¹

Nefsin iyiliğe de kötülüğe de meyilli olduğunu söyleyen Muhâsibî'ye göre nefs, şehvî ve hayvânî isteklerin kaynağı olmakla birlikte, bizzatîhî ortadan kaldırılması, yok edilmesi gereken düşman değildir. Nefsin, hizâyâ getirilmeye ve bozuk olan taraflarının düzeltilmeye ihtiyâcı vardır. Muhâsibî nefsi mutlak açlık, mutlak uykusuzluk ya da mutlak susuzluk gibi aşırı riyâzetten ziyade nefs için en te'sirli terbiyenin kalpten dünyâ sevgisini atmak olduğunu belirtir. Kalpten dünyâ sevgisi çıkarıldığında zaten o, bâkî olana yönelir. Bunun için birtakım yollar vardır. Tefekkür etmek, emeli kısaltmak, tevbe ile Hakk'a yönelmek, kalbi tasfiyede dâimî olmak, kalpten kin, kibir, hased gibi kötü duyguları yok etmek, tevâzu' ve takvâyâ sarılmak gibi husûslar Muhâsibî'nin bahsettiği yollardan bazılarıdır. Görüldüğü üzere nefs tamâmen yok edilme yerine zikredilen ölçülerle onun olgunlaşması sağlanır. Muhâsibî nefsin terbiyesinin, fıtratındaki biyolojik yapısından ziyâde ona ârız olan ahlâkî hastalıklara karşı yapılması gerektiğini söyler.²²

İnsan, beden ve rûhu ile bir bütün olarak kabul edilir. Nefsin kötülük kaynağı olduğundan hareketle, onun aşırı zorlu riyâzetle terbiye edilmesini Muhâsibî doğru bulmaz. Yani Muhâsibî nefsin fenâsını değil, nefsi hastalıkların fenâyı uygun bulur. Nefs fitrî niteliği itibâriyle birtakım kötülöklere meyledebilir. Fakat onun kötölöklere yönelişı daha çok dış kaynaklıdır. İnsanı iyilikten vazgeçiren kötölöğe sürükleyen şeytândır. Ona göre insanın düşmanı nefsi değil, nefsânî duygular ve şeytândır. Zâhir ve bâtın bütönlüğünü gözetten bir anlayışa sahip Muhâsibî, böylece bedene ve akla zarar veren aşırı davranışlardan sakınılması gerektiğini tavsiye eder.²³ Bunun yerine nefsin devamlı bir otokontrole tâbi tutulmasını tavsiye eder.²⁴ Dolayısıyla sekülerleşmenin tesirlerinden nefis kontrol altında tutularak kurtulunabilir.

²¹ Bilgi için bkz. Dilâver Selvi, "Beyzâvî Tefsirinde Nefs Tezkiyesi ve Takva", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 26 (2010), 125-161.

²² Hâris el-Muhâsibî, *er-Riâye*, çev. Şahin Filiz & Hülya Küçük (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 111-113.

²³ Muhâsibî, *er-Riâye*, 113-115.

²⁴ Muhâsibî, *er-Riâye*, 128.

1.2. İsâr ve Fütüvvet Ahlâkı

Sekülerleşme kimilerine göre insanlığın başına gelebilecek en büyük felaket olarak nitelendirilirken, kimilerine göre de Batılı Hıristiyan Avrupa için Ortaçağ karanlıklarından çıkılarak aydınlığa gidilen bir olgu olarak kabul edilmektedir. Sekülerleşme ve din arasındaki karşılaşma, Aydınlanma döneminde Batı Avrupa'yı zihinsel, kültürel, toplumsal olarak ciddi sarsan süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵ Aydınlanma döneminden itibaren modern insan, kutsala yüz çevirmiş, gelenek ile bağını koparmış, geçmişten gelen hayata anlam veren değerlerini kaybetmiş, yeni değer kaynakları da üretememiştir. Geçmişle gelecek arasındaki değerler bağını yok eden insan, hayata ve kendisine karşı yabancılaşabilmektedir. Bilindiği üzere değerler sistemi hem insan hayatına anlam katar, hem de toplumsal düzenin sağlıklı işleyişini sağlar.²⁶

Sekülerleşme söylemlerinde “bireyselleşme”, “özgürleşme”, “rasyonelleşme” gibi kavramlar kullanılarak bencilce duygulara sahip olma teşvik edilir. Seküler dönüşüm ile bireysel hayat tarzına sahip toplumlarda birlik, beraberlik, yardımlaşma ve dayanışma gibi dinî ve insânî hassasiyetler zayıflar hatta zamanla kaybolur. Dinî öğretilerin ve sembollerin yok edildiği toplumların gelecek inşâsı da tehlikeye girer. Çünkü gelecek, ancak geçmişte sahip olunan değerlerin günün imkân ve koşulları çevresinde geliştirilmesi ile mümkündür.

Dinî ve ahlâkî değerler, Türk-İslâm Medeniyet tarihinde öne çıkan sembol kişiler üzerinden anlatıldığında daha bir ehemmiyet arz eder. Kur'ân-ı Kerîm bazı ahlâkî davranışları örnek şahsiyetlerle zikreder. Nitekim gençlerde bulunması gereken fetâ kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim üzerinden anlatılır. Bu anlamda isâr ve fütüvvet gibi kavramlar, topluma mâl olmuş kişiler üzerinden ele alındığında sekülerizmin ortaya çıkardığı bencillik hastalığının önüne geçilebilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de fetâ kavramı şöyle belirtilir: قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ “(İçlerinden bazıları) İbrâhim denilen bir gencin onların diline doladığını duyduk dediler.”²⁷ Mezkûr âyet-i kerîmede “fetâ” ile bahsedilen kişinin, putları paramparça eden Hazreti İbrâhim olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu ifadenin yanı sıra sûfiler, nefsânî duyguların da kişinin putu olduğunu dile getirir, hakîkî fetâ ehlinin,

²⁵ Ali Bayer, “Sekülerleşme Din İlişkisi: Kuramsal Bir Yaklaşım”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2010), 151.

²⁶ M. Ali Kirman, *Din ve Sekülerleşme: Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma* (Adana: Karahan Kitabevi, 2005), 45-46.

²⁷ el-Enbiyâ, 21/60.

nefsini yenebilen kimse olduğunu belirtir.²⁸ İlk dönem sûfilerden Abdükerim Kuşeyrî fütüvveti, insanın başkası için çalışıp gayret etmesi, kendisini insanlığa adanması olarak açıklar.²⁹ Kuşeyrî'nin bu ifadesi bile sekülerizmle gelişen bencillik hastalığına en güzel cevaptır.

Sekülerizmin teşvik ettiği bencillik, insanın yalnızca kendisiyle ilgilenmeyi, irtibatlı olduğu herkesi ve her şeyi sadece kendi faydasına kullanmayı gaye edinir. Tasavvufta bencilliğin zıddı ise îsârdır. Terim anlamıyla fedâkârlık demek olan îsâr kişinin, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden daha önde tutması, fayda sağlama ya da zarardan korunma husûsunda kendisinden çok kardeşlerini düşünmesi, onların ihtiyacını karşılaması, diğerkâmlık ve fedakârlık vasıflarına sahip olması demektir.³⁰ Bu anlamda Allah Teâlâ'nın ve insanların haklarına ihtirâm göstermek, cimrilik gibi kötü alışkanlıklardan tamamen kaçınmak, güzel ahlâk sahibi olmak îsârda büyük önem arz eder.³¹ Bu minvalden bakılacak olursa îsâr anlayışındaki kişi, kendisinden çok başkalarının iyiliğini ve yararını düşünür. Hatta sadece düşünmekle kalmaz, bunu fiiliyâta aksettirir ve hiçbir karşılık beklemeden başkalarına yardım eder.³² Îsârın zıddı olan bencillik ise insanın yalnızca kendisiyle ilgilenmesi, irtibatlı olduğu herkesi ve her şeyi sadece kendi faydası için kullanma isteği demektir. Bilindiği üzere bencillik, yardımlaşma ve dayanışma rûhuna engel teşkil eden önemli sorunların başında gelir.³³

Îsâr da fetâ kavramı gibi Kur'ân kaynaklı bir terimdir. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda yer alan ifadeler şöyledir: “Daha önceden Medine'yi yurt edinip îmânı kalplerine yerleştirenler (Ensâr), hicret edip kendilerine gelen müminleri severler. Onlara verilenlerden dolayı (ganimet malı) içlerinde herhangi bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri bir zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Nefsinin cimriliğinden korunmuş kişiler, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”³⁴ Söz konusu âyette geçen *وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ* “Kendileri zarûret

²⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 306.

²⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 305.

³⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 272.

³¹ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, trc: Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 37.

³² Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında Îsâr (Diğer-gamlık) Kavramına Verdiği Önem”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7/17 (2006), 33.

³³ Sancaklı, “Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında Îsâr (Diğer-gamlık) Kavramına Verdiği Önem”, 31.

³⁴ el-Haşr, 59/9.

içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.” ifadesi îsârı anlatmaktadır. Çünkü bu âyet-i kerîmede Ensâr'ın Mekkeli Muhâcirlere gösterdiği îsâr örneği ele alınmaktadır. Muhâcirler dinî, ahlâkî, siyâsî, iktisâdî muhtelif sebeplerden dolayı, sahip oldukları varlıkları, Mekke'de bırakarak Medine'ye göç etmek zorunda kaldılar. Ensar, bu süreçte Hz. Peygamber başta olmak üzere gelen misafirlerini hürmet ve muhabbet duygularıyla karşıladılar. Büyük bir sosyal dayanışma örneği sergileyen Ensâr, maddî imkânlarını muhâcir kardeşleriyle paylaştılar. İhtiyaç içinde olmalarına rağmen, Mekke'den gelen kardeşlerini kendilerine tercih ettiler. Bu anlamda Ensâr'ın her türlü menfaat ve çıkarlarını bırakıp, kardeşlerini üstün tutma anlayışı Kur'ân-ı Kerîm'de övülmüştür. Kısacası bu âyet-i kerîme'de Ensâr'ı “Ensâr” yapan önemli nokta vurgulanmıştır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de Ensâr ve Muhâcir'in kardeşlik bağı ile birbirlerine bağlılığını zikrederek, Müslüman toplumların böyle bir anlayışta olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu âyetin yanı sıra dört âyette daha îsâr kelimesi, “birini diğerine tercih etme” anlamında yer almaktadır.³⁵ Zikredilen âyetteki cömertlik, fedakârlık, ikrâm etmek, yardımda bulunmak gibi mânâlarda kullanılan îsâr kelimesi, İslâm tasavvuf düşüncesinin önemli kavramları arasındadır. Bu konuda Herevî îsârı, sâlikin birtakım sıkıntılara uğrasa da aşılması güç engellerle karşılaşsa da hatta gücü tükense, bedeni zayıflasa dahî Allah'ın rızasını tercih etmesi olarak ele alır.³⁶

1.3. Zühhd ve Takva Bilinci

Hz. Peygamber, her konuda olduğu gibi zühhd hayatıyla da ümmetine en güzel örnek olmuştur. Onun zühhd terbiyesiyle İslâm tarihinde maddeye kul olmayan örnek nesil yetişmiştir. Hz. Peygamber'in zühhd hayatına bakıldığında, sade bir dünya hayatı yaşadığı, muhtaçlara yardım ettiği, dünyanın geçici ve imtihan yeri olduğunu vurguladığı, her türlü aşırılıktan kaçındığı, mutedil çizgide olduğu görülmektedir.³⁷ Bu bağlamda zühhd Hz. Peygamber'in hayatının merkezinde yer almaktadır.

Bilindiği üzere İslâm tarihinde tasavvuf doğmadan önce zühhd hareketi vardı. Bu anlamda zâhid Müslümanlar, itidâle riâyet etmek, istikâmet üzere olmak, her türlü ölçüsüzlükten ve aşırılıktan kaçınmak, ilim ve amel cihetiyle İslâmiyetin saf hâlini korumak gibi husûslarda

³⁵ Bkz. Yusûf Sûresi 12/91; Tâ-Hâ Sûresi 20/72; Nâziât Sûresi 79/39; A'lâ Sûresi 87/16.

³⁶ Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, 37.

³⁷ Yıldırım, *Din, Dünyevîleşme ve Zühhd*, 102, 104.

vazîfeler icrâ etmişlerdir. Sonrasında sûfîler, selefleri olan zâhid sahâbe ve zühd ehli tâbîiler gibi İslâm doktrinini en temiz hâliyle muhafaza gayretinde olmuşlardır.³⁸ Sûfîler mâsivâyı terk husûsunu dâimâ gündemde tutmuşlardır. Meselâ sûfîlerden Şiblî zühdü, Allah Teâlâ hâriç her şeyden yüz çevirmek olarak açıklar. Sûfîlerden birine dünyâda zâhidhâne yaşamak nedir diye sorulduğunda, “dünyâyı, dünyâda bulunanlara terk etmektir.” şeklinde cevap vermiştir.³⁹ Kısacası sûfîler, zâhidliği dünyâyı tâliplerine bırakmak olarak ifade etmişlerdir.

Sekülerleşme dinler ve toplumlar üzerindeki tezahürünü farklı şekillerde göstermektedir. Genel olarak sekülerleşmede yaşanan zaman ve mekâna önem verilerek, insanlar sadece dünyevî olana teşvîk edilmektedir. Bu meyanda insan, dünyevîleşme probleminden zühd ve takvaya ehemmiyet vererek kurtulabilir. Kişinin hem i'tikâdî hem amelî yönünü ilgilendiren takvâ kelimesi Kur'ân kaynaklı kavramlardan biridir. Takvâ sözlük anlamıyla korkmak, çekinmek ve sakınmak gibi mânâlara gelir. Takvâ, sâlih amellerle günâhtan korunmayı, Allah'ın azâbından sakınmayı ifade eder.⁴⁰ Takvâ kelimesi türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de 285 yerde, kelime olarak ise on yedi yerde geçer. Takvânın Kur'ân-ı Kerîm'de farklı şekillerde sık sık zikredilmesi, bunun İslâm'daki önemini ortaya koymaktadır. Takvâ; günâh-sevâb, helâl-harâm gibi konularda hatta şüpheli olan durumlarda dahî derin hassâsiyete sahip olmayı gerektirir.⁴¹ Sûfîlerden Ebû Abdullah-ı Ruzbârî takvâyı, Allah'tan uzaklaştıran her şeyden uzak kalmak olarak tarif eder. Ebû Hasan-ı Fârîsî ise zâhir ve bâtın olmak üzere takvânın iki yönü olduğunu belirtir. Takvânın zâhiri, Cenâb-ı Hakk'ın belirlediği sınırlara riâyet etmek, bâtını ise ihlâs ve samimiyettir.⁴² Kur'ân-ı Kerîm'de اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ “Muhakkak ki, Allah katında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır.”⁴³ âyetinde buyrulduğu üzere Hak katında en keremli olanlar muttakilerdir.

Dinin geçmişi nasıl ki insanlık tarihi kadar eski ise onun geleceği de yine o denli uzun ömürlü olacaktır. Oysa sekülerizm ve benzeri yapılar 19. yüzyılda ortaya çıkmış olması hasebiyle, dini yapılar gibi köklü

³⁸ İbn Haldun, *Şifâü's-sâil (Tasavvufun Mâhiyeti)*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977), 285.

³⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 208.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-maarif, 1979), 6 /4901-4902.

⁴¹ Süleyman Uludağ, “Takvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/484-486.

⁴² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2/ 203-204.

⁴³ el-Hucurât 49/13.

olmadığı için gelecekte de hayatîyetlerini sürdürme noktasında bir belirsizlik vardır. Gelecekte insanların dinî inançlarını terk etmeleri için önemli görünür bir sebep bulunmamaktadır. Bu anlamda yeryüzünde son insan nesli kalana kadar dinin varlığını koruyacağı anlaşılmaktadır. Çünkü vahiy insan için gelmiştir. İnsan var oldukça din de hayatîyetini sürdürecektir. Burada dinin insan üzerindeki tesirinin azalıp artmasından ancak bahsedilebilir.⁴⁴ İnsanların zaman ve zemine göre dine yakın olmaları da uzak kalmaları da mümkün olur. Dinin farklı yorumları ve algılayış biçimlerinden bahsedilebilir. Fakat dinin tümüyle ortadan kalkması gibi durumdan elbette ki bahsedilmez. Her ne kadar sekülerizm ile dinî değerlerden gençler uzaklaştırılmak istense de insanın mânevî ciheti yani rûhu buna engel olacaktır.

SONUÇ

Sekülerleşme, Avrupa'da başlayan dünyanın pek çok coğrafyasında yaygınlaşan, akıl ve bilginin gölgesinde hareket eden, kutsalı ve dinî değerleri dışlayan olgunun adıdır. Sekülerleşme süreci devam ettiği için bunun sonuçlarını açıklayan veriler henüz bulunmamaktadır. Fakat sekülerizmin uzandığı ülkelerde yoğun bir ahlâkî bunalımın varlığı dikkat çekmektedir. Sekülerizm ile dünya çapında büyük bir ahlâk ve değer kaybı yaşanmaktadır. Oysa dinî ve ahlâkî değerler toplumların düzeni, dirliği, birliği açısından büyük önem arz etmektedir.

Sekülerizmin en önemli gayesi, geleneksel ve dinî toplumların yerine kendi değerlerini ikâme eden yeni anlayış biçimleri geliştirmektir. Bunun için yapılmak isten, dini önce kamusal sonra bireysel alandan çekerek sadece vicdanlara hapsetmektir. Yani sekülerleşme ile özel ve kamusal alan ayrımı ile din sadece kalbî bir konu haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bunda kısmen başarılı oldukları söylenebilir. İbadet-hanelere gidenlerin sayısındaki ciddi düşüş oranları bunun en önemli göstergesidir.

Sekülerizm tartışmaları çerçevesinde Batı Uygarlığı'nı tümüyle reddetmek elbette doğru değildir. Çünkü Batı Uygarlığı'nın başta bilim ve teknoloji olmak üzere günümüz dünyasına pek çok kazanımları olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bu gün sekülerizm ile gelen süreçte bir taraftan insanlara teknolojik imkânlarla lüks ve konfora dayalı bir yaşam tarzı sunulurken, diğer taraftan gençliğin ve hatta tüm insanlığın mânevî ciheti yok edilmeye çalışılmaktadır. Dinî ve ahlâkî

⁴⁴ Mehmet Akgül, "Modernlik- Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din", *Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapçoğlu (Ankara, 2012), 192.

değerler ihmâl edildiğinde bağımlılık, terör, şiddet gibi hiç de arzu edilmeyen durumların peyda olması kaçınılmazdır. Gençliğin hayatından dinin etkileri silindiğinde gurur, kibir, hırs, kanaatsizlik, sabırsızlık, şiddet gibi pek çok mânevî hastalık zuhûr eder. İşte bütün bu istenmeyen durumlar yalnızca dinî ve ahlâkî öğretilerle ortadan kaldırılabılır. Bu anlamda çare yine sekülerizm ile dışlanan dinin kendisindedir. Çünkü mânevî hastalıkları maddî değerlerle tedavi etmek mümkün değildir. Dolayısıyla insan onurunu koruma, farklılıklara saygılı olma, ahlâkî ve insânî değerleri öne çıkarma bağlamında ilâhî dinlerin son halkası olan İslâm dinî değerler sitemiyle, evrensel kimliğiyle büyük önem arz eder. Sağlam imân, salih amel, doğru bilgi, kültürel ve ahlâkî değerler ile gençler, sekülerleşme zihniyetinden uzak tutulabilir.

İnsanın kendisini tanıması, istidâdlarının farkında olması, insanî değerlerini koruması sadece dinî ve ahlâkî hassâsiyetle mümkündür. Dinî ahlâkî değerlere uygun davranan kişinin Hakk’a ve halka karşı herhangi bir sorunu olmaz. Kültürümüzdeki “Her geceyi kadir bil, her geleni Hızır bil” anlayışı, irfânî geleneğin zamana ve insanlara bakış açısının güzelliğini ifade eder. İslâm’da kendini sevme vardır; fakat bu daha çok kardeşini severek olmaktadır. Başkalarını sevdikçe ve kardeşine değer verdikçe aslında kişi kendi değerini arttırmaktadır.

Sekülerleşmenin gençlerin dini algılayış biçimlerinde meydana getirdiği etki ve tepkilerin neler olduğu iyi sorgulanmalıdır. Bunun için gençliğin gönül dünyasını yakından anlamaya ihtiyaç vardır. Bu elbette kolay değildir. Çünkü insanın iç âlemi, dışsal vasıtalarla idrak edilemez. Gençlerin, dinî, ahlâkî ve mânevî değerleri kabul etmesinin ya da reddetmesinin nedenleri iyi tahlil edildikten sonra onların rûh dünyalarını besleyeceği faaliyetler icrâ edilmelidir. Gençlerin en verimli oldukları dönemlerini boşa geçirmemeleri için üstesinden gelebileceği mesuliyetler verilmelidir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber İslâm toplumun temelini gençlerle⁴⁵ teşekkül ettirmiş, Onlara muallimlik, komutanlık, idarecilik gibi üst vazifeler vermişti.

Bilindiği üzere tasavvufun asıl konusu insandır. Tasavvuf insandan hareketle Hakk’a vâsıl olma gayesi güder. Tasavvuf, insanın iç âlemini anlamaya ve kemâlâtına yönelik hem teorik hem de pratik birtakım prensipler geliştirir. Hz. Peygamberi insan-ı kâmil olarak kabul eden sûfiler, hâli kâle yani özü sözüne uygun rol model şahsiyetleri ilim ir-

⁴⁵ Hz. Ali 10, Zeyd b. Hârise 15-17, Abdurrahman b. Avf 17, Sa’d b. Ebî Vakkas 17, Abdullah b. Mesud, 16, Mus’ab b. Ümeyr 19-20, Osman b. Avfan 24, Ebû Huzeyfe 30, Ebû Ubeyde b. Cerrâh 31 yaşlarında idiler.

fan dünyasına tanıtır. Huzurun başkalarını da huzurlu kılmayla mümkün olduğunu bilen sûfîler isâr, fütüvvet, ahî gibi kavramlarla ideal insan olma karakterini hem yaşar hem de anlatırlar.

Sekülerleşmenin en olumsuz yansımalarından biri de gençlerin sosyal medya ortamlarında en verimli çağlarını boşa geçirmeleridir. Böylesi sıkıntılı bir hastalığın tedavisi yine sûfî literatüründe yer alan ibnül'l-vakt bilincinin geliştirilmesi ile mümkündür. Eğer bir mutluluktan bahsedilecekse bu, hem dünyevî hem de uhrevî yönüyle olmalıdır. Sadece birinde olan mutluluk, diğerinde onun özlemini çekmek demektir. İşte istikamet, sabır, şükür, rıza, tevekkül, kanaât, sabır gibi daha pek çok kavramı detaylandıran tasavvuf bilimi, dünya ve ukbâ huzurunun prensiplerine işaret eder. Bunu da daha çok "kendini bilme", "nefsini kontrol altına alma", "mücadele" ve "riyazet" gibi prensiplerle insanın özünü bulma gayesiyle yapar.

Eğitimin, kültürün, değerlerin kısacası her şeyin konusu insandır. O hâlde insanı anlamakla işe başlamak lazımdır. Bugün maddî değerlerden çok mânevî değerlerin yitiminden şikâyet edilmektedir. Dolayısıyla problem mânevî sahada ise çözümü de yine o saha da olacaktır. İnsanda bilkuvve olan iyi ve güzel istidatlar vardır. Yapılması gereken insandaki bu mevcut potansiyeli yani iyilik tarafını daha fazla beslemek olmalıdır. Bu da gelişigüzel değil, bir eğitim ve disiplin dâhilinde olduğunda başarıya ulaşılabilir. Dış disiplinden çok insanın iç disiplinin gelişmesi gerekir. Bu mânâda tasavvuf insana nefis terbiye yolculuğunda ve şahsiyet eğitiminde önemli veriler sunar.

Kaynakça

- Akdoğan, Ali. *Ahlâk, Medeniyet ve İslâm*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Akgül, Mehmet. "Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din". *Din Sosyolojisi*. ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu. 181-210 . Ankara, 2012.
- Arslan, Hulusi. "Seküler Ahlâk'ın Zafiyetleri Bağlamında Kınalızâde'nin Düşünce Sisteminde Ahlâk-Din İlişkisi". *Uluslararası Kınalızâde Âilesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı 31 Mayıs 1-2 Haziran 2012*. 341-354. 2014.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Seküler Ahlâk Bağlamında Din- Ahlâk İlişkisi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2011), 1-23.
- Aydın, Mehmet. "İslâm ve Sekülerleşme". *Dinler Tarihi Araştırmaları VI. Sekülerleşme ve Dinî Canlanma Sempozyum*, 22-23 Ekim 2008. 104-110. Ankara, 2008.
- Bayer, Ali. "Sekülerleşme Din İlişkisi: Kuramsal Bir Yaklaşım". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2010), 149-190.
- Canatan, Kadir. "Avrupa Topluluklarında Sekülerlik: Sosyolojik Bir Yaklaşım".

- Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 13 (İlkbahar 2009), 22-29.
- Gürkan, Salime Leyla. "Bir Yahudi Karşı-Geleneği Olarak Yahudi Sekülerliği: Kökenleri ve Dinamikleri". *İnsan ve Toplum Dergisi* 2/4 (2012), 205-215.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Menâzilü's-sâirîn*. trc: Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- İbn Haldun. *Şifâü's-sâil (Tasavvufun Mâhiyeti)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977.
- İbn Manzur. *Lisânu'l-arab*. Beyrut: Daru Sâdir, 1414.
- Kirman, M. Ali. *Din ve Sekülerleşme: Üniversite Genliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Adana: Karahan Kitabevi, 2005.
- Köse, Saffet. "Kültürel Formların Düşüşü ve İslâmî Yaşantının Sekülerleşmesi-Selefi Akım ve Modernist Söylemin Dindarlığı Dönüştürücü Etkisi". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 1-42.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- Muhâsibî, Hâris. *er-Riâye*, çev. Şahin Filiz & Hülya Küçük. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Onat, Hasan. "İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din". *Dinler Tarihi Araştırmaları VI. Sekülerleşme ve Dinî Canlanma Sempozyum, 22-23 Ekim 2008*. 268-277. Ankara, 2008.
- Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsrâr (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7/17 (2006), 29-56.
- Selvi, Dilâver. "Beyzâvi Tefsirinde Nefs Tezkiyesi ve Takva", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 26 (2010), 125-161.
- Tekin, Mustafa. "Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri". *İnsan ve Toplum Dergisi* 2/4 (2012), 181-204.
- Uludağ Süleyman. "Ma'rîfet-i nefis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/56-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Uludağ, Süleyman. "Takvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Yıldırım, Ahmet. *Din, Dünyevîleşme ve Zühhd*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.